

lerinin sona erdiğini söylemiş, ilk bakışta yanlış gibi görünen davranışlarının gerçek sebeplerini anlatmıştır (bk. HIZIR). Bu âyetlerde olayların gözlemlenenlerin dışında başka sebepleri, anlamları ve amaçlarının bulunabileceğine işaret edilmektedir. Tasavvuf ehli, 65. âyette geçen bir deymi kullanılarak ledün ilmi dedikleri bâtinî bilgi türü ve alanının geçerliliği konusunda buradaki âyetleri delil gösterirler (meselâ bk. İbnü'l-Arabî, I, 138; IV, 261-262; XIII, 59; ayrıca bk. BÂTİN İLMİ).

Altıncı bölüm (âyet 83-101) Zülkarneyn kıssasıyla ilgilidir. Âyetlerde kendisine iktidar ve ihtiyaç duyduğu her şey için vasiya verildiği bildirilen Zülkarneyn'in önce batıya, sonra doğuya gidip karşılaştığı toplulukları uyardığı, ardından iki dağ arasına ulaştığında Ye'cûc ve Me'cûc'ün kendilerine zulmettiğini söyleyen bir kavimle karşılaşmış onlar için saldırılara karşı korunmalarını sağlayacak bir set yaptığı bildirilmektedir. Ayrıca kıyamet kopmasına ve sûrun üfürülmesine, Ye'cûc ve Me'cûc gibi saldırgan toplulukların kıyamette azapla yüz yüze geleceğine temas edilmektedir.

Yedinci bölümde (âyet 102-110), Allah'ı ve âhireti inkâr edenlerin dünyadaki çabalarının boşa gidip acıklı bir azaba uğrayacakları, iman edip iyi davranışlarda bulunanların ise firdevs cennetine girecekleri belirtilmekte, ilâhî ilim ve hikmetin enginliğine işaret edilmektedir. Sûre, rablerine kavuşmayı ümit edenlerin O'na ortak koşmaksızın iyi ve erdemli işler yapmalarının şart olduğunu bildiren ifadelerle sona ermektedir.

Allah'ın oğul edinmekten münezzeh olduğu, rahmetinin bir sonucu olarak katından peygamber ve kitap gönderdiği, kıyamet ve âhiretin hak olup inanan ve iyi amel işleyenlerin mükâfat, şirke düşüp gururlanan ve azgınlık yapanların ceza göreceği gibi temel konuların vurgulandığı Khef sûresinde bu hususlar bazı kısaltmalarla pekiştirilmiş, insanların inanıp her türlü taşkınlıktan kaçınarak hak ve adalete bağlı kalmaları teşvik edilmiştir.

Hadis kaynaklarında Khef sûresini okuyanların deccâlin şerrinden korunacaklarına dair rivayetler yer almaktadır. Bu korunma bazı rivayetlere göre sûrenin ilk âyetlerinin (Müslim, "Fiten", 110; Tirmizî, "Fiten", 59), bazılarına göre ise son âyetlerinin (*Müsned*, VI, 446) okunmasıyla gerçekleşir. Diğer taraftan sûrenin belli bölümlerini okuyan yahut ezberleyenler için bunun kıyamet gününde nur olacağı,

cuma günü bu sûreyi okuyanların iki cuması arasında işlediği günahların bağışlanacağı gibi rivayetler bulunmaktadır (Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, V, 354-359); ancak bu rivayetlerin güvenilir olmadığı belirtilmektedir (M. Nâsirüddin el-Elbânî, III, 1336; V, 2013, 2482).

Khef sûresiyle ilgili müstakil eserler kaleme alınmış olup bazıları şunlardır : Şemseddin Sivâsî, *Nağdül-hâtır fi tefsiri sûreti'l-Khef* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3676); Şehâbeddin Sivâsî, *Sûre-i Khef Tefsiri* (Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Sultan, nr. 85); Kemalpaşazâde, *Tefsiru sûreti'l-Khef* (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 1180); Saçaklızâde Mehmed, *Tefsiru sûreti'l-Khef* (Adana İl Halk Ktp., nr. 138); Muhammed Âdil Kalkaylı, *el-Hendese-tü'l-ilâhiyye fi tefsiri sûreti'l-Khef* (Amman 1406/1986); Muhittin Akgül, *Mâtürîdi Tefsiri'nde Khef Sûresinin Tahkik ve Tahlili* (yüksek lisans tezi, 1991, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü); Muhammed Taylan, *Khef Sûresi'nde Anlatılan Kıssaların Tarihi, Edebî, İlmî ve Dinî Açından Tahlili* (yüksek lisans tezi, 1999, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 446, 449; Buhârî, "Tefsirü'l-Kur'ân", 18; Müslim, "Fiten", 110; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 14; Tirmizî, "Fiten", 59; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XV, 107-188; XVI, 1-32; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, 73-176; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* (nşr. Osman Yahyâ), Kahire 1410/1990, I, 138; IV, 261-262; XIII, 59; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-âzim*, Kahire, ts. (Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye), III, 70-110; Süyûtî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1986, s. 128; a.mlf., *ed-Dürrü'l-menşûr*, Beyrut 1403/1983, V, 354-359; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, III, 285; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XV, 199-342; XVI, 1-56; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3217-3297; M. Âdil el-Kalkılı, *el-Hendese-tü'l-ilâhiyye fi sûreti'l-Khef*, Amman 1406/1986, s. 6-9; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-eğâdisi'z-zâife ve'l-mevzû'a*, Riyad 1412, III, 1336; V, 2013, 2482; M. İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l-hadis: Nüzul Sirasına Göre Kur'ân Tefsiri* (trc. Ekrem Demir v.dğr.), İstanbul 1997, III, 475.

İLYAS ÜZÜM

KEHHÂLE, Ömer Rızâ

(عمر رضا كحالة)

(1905-1987)

Tarihçi,
araştırmacı ve ansiklopedist.

Dimaşk'ta doğdu. Ticaretle meşgul olan bir ailenin çocuğudur. İlk ve orta öğrenimini Şam'da yaptı. Yüksek öğrenim için bir yıl Lübnan'da bulduysa da geri ka-

lan tahsilini yine Şam'da tamamladı. Bir süre ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra baba mesleği olan ticaretle uğraşmaya başladı. Bu sebeple Cezayir, Fransa, İngiltere, Nijerya ve Sierra Leone'u gezdi. Seyahatin amacı zamanla değişerek ilmî inceleme gezisine dönüştü. Bu ülkelerin etnolojisine dair araştırmalarının ürünü olarak kaleme aldığı otuz makaleyi *Eliif Bâ* gazetesinde yayımladı. Makaleler, Suriye Eğitim Bakanı ve el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'nin başkanı Muhammed Kürd Ali'nin dikkatini çekti. Konferans vermesi için başbakan tarafından akademiye davet edildi. Şam'daki Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de otuz iki yıl memur ve müdür olarak görev yaptı. Bu süre içinde çok sayıda Doğulu ve Batılı âlim, edebiyatçı ve araştırmacıyla tanışma imkânı buldu. Daha sonra Şam'daki el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'ye tayin edilen Kehhâle bu görevi sırasında el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-İrâkî, el-Meclisü'l-a'lâ li'l-ulûm ve'l-fünûn ve'l-âdâb ve'l-ulûmü'l-ictimâiyye (Dimaşk), el-Cem'iyetü'l-Misriyye li'd-dirâsâti't-târihiyye, el-Meclisü'l-a'lâ li's-şuûni'l-İslâmiyye (Mısır) ve Cem'iyetü't-türâsi'l-ilmî (Halep) gibi kurumlara üye olarak seçildi. 30 Kasım 1987'de Şam'da vefat etti ve Bâbüssağır Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. Daha çok ansiklopedik çalışmaları olan Kehhâle'nin en önemli eseri *Mu'cemü'l-mü'ellifin*'dir. Tam adı *Mu'cemü'l-mü'ellifin: Terâcimü muşannifi'l-kütübî'l-Arabiyye* olan eserde Kehhâle kendi zamanına kadar Arapça eser yazan vefat etmiş müellifleri ele almıştır. Alfabetik olan bu çalışmada bir müellifin kısaca hayatından bahsedildikten sonra eserleri zikredilir. Çok eser sahibi müelliflerin çalışmalarından farklı alanlarda beş tanesi kaydedilir. Ardından bibliyografya verilir. *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, son iki cildi indeks olmak üzere on beş cilt (sekiz mücellid) olarak basılmıştır (Dimaşk 1376-1381/1957-1961). Kehhâle, bu baskının XIII. cildine eklediği küçük hacimli *el-Müstedrek*'in yanı sıra müstakil bir *el-Müstedrek* daha kaleme almış ve önceki ciltlerde yer almayan veya eserin baskısından sonra vefat eden müellifleri eklemiştir (Beyrut 1406/1985). Ferrâc Atâ Sâlim, *el-Müstedrek*'leriyle birlikte eserin dört ciltlik şahıs isimleri indeksini hazırlamıştır (*Keşşâfü Mu'cemî'l-mü'ellifin li-Kehhâle*, Riyad 1419/1998). Ferrâc Atâ bu indekste şahısların ölüm tarihini tekrar vermiş, bazı kişiler hakkında tanıtıcı kısa cümleler yazmıştır. Ayrıca isimleri numaralayıp 19.100 isim belirlemiştir.

KEHHÂLE, Ömer Rızâ

Kehhâle'nin büyük emek mahsulü olan bu çalışması takdirle karşılanmakla birlikte bazı hataları da tesbit edilmiştir. Eserde alfabetik sıralama yanlışları yapılması, aynı kişilerin farklı isim ve lakaplarından dolayı farklı yerlerde mükerreren zikredilmesi, tarihlerin yanlış veya eksik yazılması, bazı yer, şahıs ve kitap isimlerinin yanlış kaydedilmesi, bir kısım müelliflerin daha az bilinen isimleriyle yazılması, bazı eserlerin yanlış müelliflere izâfe edilmesi eserin eleştirilen noktalarıdır. İdris b. Mâhî el-Kaytûnî, İsmâil b. Ali el-Ekva', Abdullah el-Hibşî eserdeki bu hataları konu alan makaleler yazdıkları gibi (bk. bibl.) Ferrâc Atâ da indeksinde hatalara işaret etmiştir (*Keşşâf*, I, s. 1-5). Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf esere bir tekmile yazarak 1397-1415 (1977-1995) yılları arasında vefat eden müellifleri eklemiştir (Beyrut 1418/1997).

Kehhâle'nin diğer başlıca eserleri de şunlardır: *Mu'cemûl kabâ'ili'l-'Arabî'l-kadîme ve'l-'hadîse* (I-V, Dimaşk 1368; Beyrut 1395/1975); *Fihrisü Mecelleti'l-Mecma'i'l-'ilmîyyi'l-'Arabî bi-Dimaşk li-müddeti erba'în sene* (I-VII, Dimaşk 1375/1956); *el-'Âlemü'l-'İslâmî* (I-II, Dimaşk 1958, 1984); *A'lâmü'n-nisâ' fi 'âlemeyi'l-'Arab ve'l-'İslâm* (I-V, Dimaşk 1377-1379/1958-1959; Beyrut 1982); *Coğrâfiyyetü Şibhi Cezireti'l-'Arabîyye* (Mekke 1384/1964); *el-Luğatü'l-'Arabîyye ve 'ulûmühâ* (Dimaşk 1391/1971); *el-'Ulûmü'l-bahte fi'l-'uşûri'l-'İslâmîyye* (Dimaşk 1392/1972); *el-'Ulûmü'l-'ame-liyye fi'l-'uşûri'l-'İslâmîyye* (Dimaşk 1392/1972); *et-Târîh ve'l-coğrâfiyye fi'l-'uşûri'l-'İslâmîyye* (Dimaşk 1392/1972); *el-Fünûnü'l-cemîle fi'l-'uşûri'l-'İslâmîyye* (Dimaşk 1392/1972); *el-Müntehab min mahtûâtü'l-Medîneti'l-Münevverre* (Dimaşk 1393/1973); *'Ulûmü'd-dîni'l-'İslâmî* (Dimaşk 1394/1974); *Muqaddimât ve mebahîş fi haqâretü'l-'Arab ve'l-'İslâm* (Dimaşk 1394/1974); *el-'Arab men hüm ve mâ kîle 'anhüm* (Beyrut 1399/1979); *el-Mer'e* (I-II, Beyrut 1979); *el-Hub* (Beyrut 1404/1984, 2. bs.); *Mu'cemü muşannifi'l-kütübi'l-'Arabîyye fi't-târîh ve'l-terâcim ve'l-coğrâfiyye ve'r-rahalât* (Beyrut 1406/1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Müstedrek 'alâ Mu'cemî'l-mü'ellifin*, Beyrut 1406/1985, s. 7-10; Edhem el-Cündî, *A'lâmü'l-'edeb ve'l-fen*, Dimaşk 1958, II, 146; Hassân b. Bedreddin el-Kâtib, *el-Mevsû'atü'l-müceze*, Dimaşk 1971, VI, 193; Enver el-Cündî, *A'lâmü'l-'karnî'r-râbi'* 'aşer el-hicrî, Kahire 1981, s. 179-188; M. Abdüllatîf

Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk fi'l-'karnî'r-râbi'* 'aşer el-hicrî, Dimaşk 1408/1987, s. 382-383; Ahmed el-Âlâvine, *Zeylû'l-'A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 142-143; Ferrâc Atâ Sâlim, *Keşşâfû Mu'cemî'l-mü'ellifin li-Kehhâle*, Riyad 1419/1998, I-IV; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-'A'lâm*, Beyrut 1999, s. 191-192; İdris b. Mâhî el-Kaytûnî, "Nazra fi Mu'cemî'l-mü'ellifin", *MMLADm.*, XLII (1967), s. 299-320; XLVI (1971), s. 302-323; İsmâil b. Ali el-Ekva', "Havle Mu'cemî'l-mü'ellifin", a. e., LI (1976), s. 397-415; Abdullah el-Hibşî, "Tashîhu'l-'a'lâmî'l-Yemeniyye fi kitâbi Mu'cemî'l-mü'ellifin", *Mecelletü'l-'Arabî*, XVI/3-4, Riyad 1981, s. 208-226; "Vefeyât", *'Âlemü'l-kütüb*, IX/1, Riyad 1408/1988, s. 139-140.

MUHAMMED ABDÜLLATİF SÂLİH EL-FERFÜR

KEHKEŞAN

Divan şiirinde ve çeşitli efsanelerde adı geçen bir yıldız kümesi, samanyolu.

Farsça'da "saman" mânasına gelen **kâh / keh** ile "çekenler" demek olan **keşân** kelimeleriyle yapılmış, "saman çekenler, saman taşıyanlar" anlamındaki bu isimle güneş sisteminin de içinde bulunduğu, dünyadan çok uzakta ve merkezden dışa doğru sayıca azalan, disk şeklinde, bulutsuz gecelerde açıkça görülebilen yıldızlar kümesi ifade edilmiştir. Beyaz bir yol halinde görülen sayısız yıldızdan ibaret bu küme için Farsça'da **kâh-enkân**, **pâlâheng** denildiği gibi Arapça'da **meccere** ve **hakkbâ** adları kullanılmıştır. Birçok Doğu ve Batı milletinin efsanelerinde çeşitli şekillerde yer alan kekkeşan, Yunan mitolojisine göre Jüpiter'in karısı Juno'nun Hercules'i emzirirken göğsünden düşerek gökyüzüne dağılan birkaç damla sütten meydana gelmiştir. Bundan dolayı yıldız kümesine İngilizce'de **milky way** (süt yolu) denmiştir. Yakut efsanelerinde "göğün dikiş yeri" veya "Tanrı'nın dünyayı yarattığı sıralardaki ayak izleri" kabul edilmişken Kuzeybatı Sibirya'da Vogul, Orta Sibirya'da Tunguz kavimleriyle Macarlar'ın efsanelerinde "altı ayaklı geyiği avlamak için ayaklarına kayak takan avcının kayak izleri" şeklinde düşünülmüştür.

Türk efsanelerinde kekkeşan daima yön tayiniyle ilgili olarak yer alır. Nitekim Anadolu'da kullanılan "gökdere, gök yolu" tabirleri, Hun Türkleri'nin Avrupa'ya akınlarında kekkeşan istikametinde takip ettikleri "ordu yolu"nun izlerini aksettirmektedir. Değişik coğrafyalarda yönü az çok farklılık gösteren kekkeşan, özellikle yaz aylarında Orta Asya ile Avrupa

arasında uzanan bir yol gibi görüldüğünden büyük göçler bu yol doğrultusunda yapılmıştır. Türk dilinin Farsça kekkeşan kelimesini henüz tanımadığı zamanda ve yörelerde Kırgızlar'ın "kuş colı (yolu)", Türkmenler'in "kuşlar yolu", Kazan Türkleri'nin "kiyik (yabani) kaz yulu" şeklindeki adlandırmaları astronomi gözlemine dayanan yön tayini anlayışıyla ilgilidir. Osmanlı Türkçesi'nde de kekkeşana İslâmî bir tasavvurla birlikte yine yön bildiren "hacılar / hac yolu" denmiştir.

Fars efsanelerine göre kekkeşan, kerpiç ustalarına saman taşıyanların düşürdüğü saman çöp ve tozlarından meydana gelmiştir. Türkçe'de "saman uğrusu" adı da bu efsanenin bir saman hırsızının bıraktığı izler tasavvuruna dayanmasından ortaya çıkmıştır. Necâti Bey'in, "Devr-i felek ki arpa kadar zulme meyl ede / Dest-i adâletin sala çok kekkeşâna tîğ" beytindeki, feleğin yaptığı zulümden dolayı kekkeşana kılıç çekilmesi tasavvuru zulüm (kötülük) -uğru (hırsız)- arpa (saman çalınması) arasında kurulmuş olan ilgiden dolayıdır. Ayrıca zulümdeki "karanlık" mânası yönünden de gece bastırır bastırmaz kekkeşanın görüneceği kastedilmiştir. Türkiye Türkçesi'nde "saman yolu, samanlık yolu, gök yolu, gök kapısı" gibi sözlerle de kekkeşan anlatılmıştır.

İstanbul'da çıkarılan *Kehkeşan* mecmuasının ilk sayısının kapağı

